

Рецензія отримано
23.08.2028
Голові спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.115
Д.и.н, професор ВВ Щербак В

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.115
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору історичних наук, професору,
професору кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Щербаку Віталію Олексійовичу

РЕЦЕНЗІЯ

Будзар Марини Михайлівни, кандидатки історичних наук, доцентки, доцентки кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Гайсенюк Марії Олександрівни «Подільське воєводство 1764–1793 рр. в орбіті політичного угруповання Чарторийських»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність дисертаційного дослідження. Робота М. О. Гайсенюк поглиблює та оновлює уявлення про історію Подільського воєводства як прикордонного регіону на одному з вирішальних етапів його існування у складі Речі Посполитої – у другій половині XVIII ст. – через розгляд його як арени діяльності клієнтарної мережі політичного угруповання Чарторийських (*Familia*). Нагальність такого ракурсу дослідження історії України в її регіональному вимірі обумовлена потребою репрезентувати політичні процеси на українських землях у визначений історичний час не як периферійні явища, але як ті, що безпосередньо впливали на перебіг суспільних подій в державних утвореннях, до складу яких входили, конкретно – прагненням показати Поділля за часів кризи й згину ранньомодерної польської державності у другій половині XVIII ст. як простір перетину інтересів королівської влади, місцевої шляхти й провідних магнатських родин, а саме – дому Чарторийських, чия роль у політичному житті Речі Посполитої визначалася, серед іншого, опорою на

місцеву клієнтелу. Отже, М. О. Гайсенюк обрала для свого дослідження актуальну для сучасній історичній науки проблему.

2. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. У дисертації вперше комплексно розглянуто діяльність *Familia* на теренах Подільського воєводства у 1764–1793 рр., коли королем Речі Посполитої був висуванець Чарторійських Станіслав Август Понятовський, передусім через реконструкцію багаторівневої структури регіональної клієнтели угруповання різного ґатунку залежно від майнового статусу, близькості до центральних фігур в угрупованні, політичної ангажованості. Деталізувавши питання про розмір земельних володінь і систему управління в маєтках як ресурсної основи патронату Чарторійських і підгрунтя соціального ліфту для регіональної шляхти, дисертантка, з одного боку, розглянула так звану «ціну лояльності» – комплекс економічних інструментів покровительства членів *Familia*, з іншого – продемонструвала на прикладі цієї патронально-клієнтарної мережі кризу моделі клієнтелізму другої половини XVIII ст., коли шляхта все частіше робила вибір на користь політичної кон'юнктури. Значущими складниками дослідження дисертанткою поведінкових моделей і практичних результатів діяльності угруповання Чарторійських в його взаємодії з клієнтелою Поділля стали детальна характеристика подільського сеймика як арени політичного зіткнення магнатів і двору короля, розгляд ефективності системи патронату у сфері судочинства й створення просопографічного портрету місцевої шляхти через змалювання кар'єрних траєкторій клієнтів різного ґатунку.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Робота М. О. Гайсенюк є науково вагомою і теоретично, і практично. Результати її розвідок з політичної та соціальної історії ранньомодерної України в її регіональному вимірі є значущими як для суто наукових досліджень із заявленої проблематики, так і для прикладного використання у навчальному процесі. Теоретичний внесок дисертантки щодо розгляду функціонування системи патронально-клієнтарних взаємин між *Familia* та подільською шляхтою стане в нагоді для вивчення соціальних взаємин в українських землях інших регіонів, і не лише в реаліях 2-ї половини XVIII ст., а й у наступному –XIX – столітті. Також

на особливу увагу заслуговує розробка авторської багаторівневої моделі класифікації провінційної клієнтарної мережі, а ще – результативне використання матеріалів тогочасної преси й запровадження до вжитку нових джерел, передусім епістолярних.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дослідження М. О. Гайсенюк є науково обґрунтованими, відповідають поставленим завданням та цілком опираються на методичні прийоми, застосовані дисертанткою для вивчення обраної нею проблематики.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. М. О. Гайсенюк продемонструвала високий рівень здатності вирішувати доволі складні наукові завдання. Використана нею методологія, в основу якої було покладено міждисциплінарний інструментарій, що передбачає поєднання принципів історизму й системності з просопографічним, мікроісторичним, герменевтичним і семіотичним підходами, уможливила репрезентацію взаємин між тогочасним суспільством і владою в Речі Посполитій в регіональному – українському – контексті через дію фундаментального для того часу механізму патронально-клієнтарних відносин.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Апробація дисертанткою власних наукових напрацювань є цілком переконливою, насамперед тому, що ці результати у 2023–2025 рр. мали кілька рівнів обговорення: у чотирьох виступах на конференціях і семінарах в Україні, Польщі та Болгарії; у чотирьох одноосібних статтях, опублікованих у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; у роботі за кількома грантовими й стипендіальними програмами, зокрема Канадійського інституту українських студій, Варшавського та Ягеллонського університетів.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. М. О. Гайсенюк виконала дослідження у цілковитій відповідності до чинних вимог написання

кваліфікаційних наукових праць. Її робота, чия структура обґрунтована метою та завданнями обраного напрямку розвідок, складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури й додатків.

У вступі О. М. Гайсенюк переконливо обґрунтувала актуальності обраної теми, визначила об'єкт і предмет дослідження, його мету, завдання, хронологічні й територіальні межі, методологічні принципи, наукову новизну, теоретико-практичну значущість роботи. Дисертантка вказала на апробацію результатів свого дослідження, наукові публікації за темою дисертації, використання грантів і стипендіальних програм, окремо зауваживши, у чому саме полягає її власний внесок у наукове опрацювання обраної проблематики. Загалом вступна частина аргументовано концептуалізує засади дисертації М. О. Гайсенюк.

Перший розділ репрезентує історіографію, аналіз якої характеризується системністю та акцентуванням уваги на тому, що регіональний вимір функціонування подільської клієнтели *Familiae* досі не був предметом окремого комплексного розгляду, джерельну базу, представлену рукописними й друкованими актовими матеріалами, обліково-господарською документацією, періодикою, епістолярієм тощо, достатньо різноманітну й доказову для всебічної реконструкції механізмів патронату і клієнтельних зв'язків, і методологію дослідження.

Другий розділ зосереджує увагу на адміністративно-територіальній та соціально-економічній характеристиці Подільського воєводства як регіону, маєтності на землях якого Чарторійські використовували як фундамент публічного й приватного вплив свого угруповання, без якого розбудова патронально-клієнтарної мережі була би унеможливлена. Авторка виокремила основні структурні елементи життєдіяльності регіону – територія, соціальна структура населення, стан господарства й економіки, обґрунтовано розглянувши як результати активної господарської відбудови із закінченням турецького панування, так і глибокі територіальні й адміністративні трансформації внаслідок першого поділу Речі Посполитої, коли дестабілізаційні процеси на Поділлі посилювалися внаслідок його прикордонного розташування. Аргументовано показавши, що, попри доволі успішний розвиток міської

компоненти, регіон залишався аграрним, де домінували великі магнатські латифундії та фільваркова система господарювання, дисертантка продемонструвала, що саме економічна потуга маєтків у подільських володіннях Чарторійських створювала матеріальну основу їхнього політичного впливу в регіоні, уможливаючи здатність «Фамілії» впливати на заміщення місцевих земських і гродських урядів, створюючи цінний ресурс у відносинах патронів з клієнтами.

У третьому розділі дисертантка детально проаналізувала дію механізмів політичного впливу князів Чарторійських у Подільському воеводстві через розгляд передісторії утвердження родини в регіоні, використання нею власних латифундій як підґрунтя політичної діяльності, створила просопографічний портрет групи клієнтів і співпрацівників *Familiae* на Поділлі у визначений час, всебічно вивчила діяльність подільських сеймиків як головного майданчика для публічного прояву суспільної активності цієї мережі та місця її зіткнення з політичними конкурентами. Водночас у цій частині дисертації унаочнено твердження, що через систему патронально-клієнтарних взаємин в орбіті угруповання Чарторійських подільська шляхта долучилася до великої політики, будучи спроможною перейти від залагодження локальних питань до вирішення засадничих проблем державного устрою Речі Посполитої.

Четвертий розділ присвячено відтворенню внутрішньої системи функціонування патронату Чарторійських через різноманітні форми комунікації, використання матеріального заохочення (грошових виплат і подарунків) і протекції у суспільному бутті та судочинстві. У цій частині роботи дисертантка продемонструвала високий рівень опрацювання епістолярних джерел, розглядаючи листування як важливий елемент патрональної комунікації, а також через систему переконливих доказів показала на матеріалі Поділля роботу механізму протекції в публічному житті Речі Посполитої як базового механізму творення та підтримки клієнтарних мереж.

Висновки до розділів і підсумкові узагальнення містять розв'язання дослідницьких завдань, сформульованих у вступі, відповідно до мети дисертації. Значуще доповнюють текст фактологічно глибокі табличні й графічні додатки,

переконливо пов'язані з викладом матеріалу в основному тексті роботи. Ґрунтовну обізнаність М. О. Гайсенюк з історіографічним доробком за обраною нею тематикою та вправність у опрацюванні джерел посвідчує список використаних джерел і літератури з 522 позицій.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Рукопис дисертації та опубліковані статтю М. О. Гайсенюк підтверджують дотримання нею чинних норм академічної доброчесності. Текст роботи не містить плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації даних. Дисертантка цілком володіє культурою цитування та коментування тез історіографії та змісту джерел.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом можна виснувати, що дисертація М. О. Гайсенюк є концептуальною, логічно структурованою роботою з продуманою структурою та переконливою аргументацією дослідницьких тез. Проте, на нашу думку, другий розділ, де розглянуто адміністративно-територіальний устрій і соціально-економічний стан Подільського воєводства у XVIII ст., дещо перевантажений фактографічним матеріалом, що дрібнить проблему й частково змінює фокус розгляду обраної теми.

Але це зауваження не суперечить загальній позитивній оцінці дисертації.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Виконана О. М. Гайсенюк робота засвідчує вправність дисертантки у володінні теоретико-методологічним інструментарієм сучасної історичної науки та її цілковиту спроможність самостійно провадити наукові дослідження на високому фаховому рівні.

11. Загальна оцінка дисертації та наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація М. О. Гайсенюк «Подільське воєводство 1764–1793 рр. в орбіті політичного угруповання Чарторийських» є завершеною науковою працею, в якій містяться науково обґрунтовані результати дослідження, що урізноманітнюють уявлення про минуле України. Дисертація

відповідає пп. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03 лютого 2017 р. за №155/30023, а її авторка, Гайсенюк Марія Олександрівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензент:

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка.

Марина Будзар

